

En guidad bussresa från forntid till nutid söndag 10 juni 2007

Borgby skans

Kolbäck & Säby
hembygdsföreningar

Betydelsefullt slag och blodiga avrättningar

År 1251 utkämpades här det omtalade slaget vid **Herrevadsbro**.

Valdemar Birgersson hade vid elva års ålder valts till svensk kung och hans far Birger Jarl styrde Sverige.

En samling stormän, som kallades folkungar, gjorde uppror och samlade folk utomlands.

Med en här av svenskar, danskar, normän och tyskar mötte folkungarna Birger Jarl i slaget vid Herrevadsbro.

Jarlen fick upprorsmännen i sitt våld. Han lät avrätta ledarna och många av deras män.

Avrättningarna väckte stort uppseende och vållade stor ovilja mot jarlen, men efter denna kraftmätning var det lugnt i Sverige ett kvartssekel.

Birger Jarl kunde därefter driva igenom vad han ville och stärka kungamakten. Slaget hade därför större betydelse än flertalet medeltida träffningar.

Skjutsstationer och gästgiverier

Det var först under 1600-talet som utbyggnaden av vägar med gästgiverier blev reglerad i stadgar och förordningar. Då bestämdes att tavernorna också skulle fungera som skjutsstationer. Den första gästgiveristadgan kom 1636.

Ansvariga för skjutshället i Kolbäck var bönder i Kolbäck, Svedvi, Berg, Säby, Rytterne och Munktorp. Man skulle ha 12-15 hästar redo per dygn. 1845 bildades Kolbäcks Skjutsbolag och Gästgiverigård. Hela Kolbäcks samhälle har vuxit upp på mark som tillhörde bolaget. Gården och gästgiveriet arrenderades ut och arrendator fick även ta ansvar för skjutshället.

1875 öppnas järnvägstrafik och resandet till häst avtog. Skjutsföreningen i Kolbäck började sälja ut sitt stora markinnehav både till privatpersoner och till järnvägen.

Den sista stora markaffären gjordes med Kolbäcks kommun 1950.

Köpeskillingen var på 200 000:-.

Kolbäcks skjutsförening, som var landets sista, upplöstes så sent som 1951.

Västmanlands Läns Centrala Verkstadsskola i Kolbäck

Efter "andra världskrigets slut" uppstod tankar på att ordna yrkesutbildningen i landet genom centralisering länsvis till centralt liggande skolor benämnda Centrala Verkstadsskolor.

Idén med centralisering av yrkesutbildningen hade genomförts i de flesta län, när Västmanlands läns landsting, efter flera års funderande, år 1956 beslutade att inrätta en Central Verkstadsskola i Kolbäck.

Skolan i Kolbäck startade sin verksamhet den 1 juli 1957 med två yrkesavdelningar, byggnadssnickare, värme- och sanitetsmontörer. En utbyggnad beslutades som var beräknad till 67 000 kvm och till en kostnad av 7,3 milj kronor. Den stod klar till höstterminens början år 1960.

I samband med kommunsammanläggningen 1971 inköpte Hallstahammars kommun Verkstadsskolan av Landstinget. Skolan blev en del av kommunens gymnasieskola och fick namnet Herrevadsskolan.

Kolbäcks Folkets Park

Gamla Kolbäcksparken låg i anslutning till Borgby skans och därmed i Säby socken. Den byggdes 1923 av arbetare inom arbetarkommunen. Det sägs att Säby kommun hade för avsikt att införa en nöjesskatt varför Parken flyttades några hundra meter väster ut till Kolbäcks kommun på mark köpt av Herrevads gård. Flytten skedde 1932/33.

Av den gamla serveringslokalen gjordes vaktmästarbostad på det nya området.

Borgby skans är till sin uppbyggnad lik de förhistoriska anläggningarna från järnåldern alltså 400 – 1000-talet och ligger efter den gamla Eriksgatan.

Inre muren är 150 m. lång, 10 m bred och 2-3 m hög.

Yttre muren är 250 m lång, 3-6 m bred och 0,5 -1,5 m hög.

Så tror man att här hade Birger Jarl sitt läger år 1251 vid slaget vid Herrevadsbro.

1963 gjordes en städning av borgen då sly och träd togs bort för att frilägga området.

Avskrift från länsstyrelsens anslagstavla vid Borgby skans.

Stenmurarna du ser här är resterna från en fornborg. Fornborgarna är som regel uppförda någon gång under järnåldern, 500 före - 1050 efter Kristus, de flesta är dock från 500-talet efter Kristus.

De finns cirka 1000 fornborgar i Sverige. De ligger huvudsakligen i östra Mellansverige, Bohuslän och norra Halland. Den nordligaste kända fornborgen ligger i Jämtland.

Fornborgarna har en mycket varierande utformning. Det beror på vad de används till och hur terrängen ser ut där de ligger.

Arkeologerna brukar skilja på tre typer av fornborgar. De som ligger längs farleder och har utgjort en del av ett bevakningssystem. De som ligger ute i ödemarken och har varit en tillflyktsplats för ortsbefolkningen i orostider. De som har varit befästa boplatser eller hantverksplatser. Gemensamt för dessa fornborgar är att de oftast är anlagda på bergshöjder. På de sidor berget har naturliga stup har inget extra försvar behövt byggas medan de flackare partierna förstärkts med murar. Troligen var murarna försedda med en träpalissad.

Borgbylokalen

Metodisterna på orten var i slutet av 1800-talet i behov av en lokal för sina möten och den 19 december 1885 fick Metodistförsamlingen lagfart på fastigheten.

Ett kapell uppfördes av stående timmer och inreddes med både altarring och vaktmästarbostad.

I Borgbykapellet anordnade metodisterna sina möten och höll söndagsskola för barn. Detta fortgick till i slutet av 1920-talet, dock i avtagande omfattning.

Efter stor vanda och många turer såldes slutligen fastigheten till Bondeförbundet (nuvarande Centern).

En för tillfället tillräckligt religiös fröken, Hulda Åberg, bodde där en tid och innehade tjänsten som vaktmästare. Hulda gifte sig senare med Hjalmar Norberg och flyttade till Smebruket i Mölntorp. Där blev de till ett färgstarkt par, dock ej i religiös bemärkelse.

Kämpstugan

Här bodde soldat Johan Erik Kämpe, född 6 nov 1846 i Säby.

Antagen som indelt soldat 8 april 1865

Korpral 17 juni 1878

Utmönstrad 1899 som distinktionskorpral

Mölntorps småskola

År 1889 byggdes med förenade krafter småskolan även innehållande en liten lägenhet till skolfröken.

Mölntorps Gård hade upplåtit mark och timret kom från en gammal militärbyggnad på Utnäs Löt.

Den 24 augusti 1890 tillträdde fröken Jenny Eriksson platsen som ordinarie lärarinna. Hon var då 20 år.

Inför pensioneringen lät hon och hennes två systrar Anna och Maria uppföra **Hemgården**, ett hus mitt emot skolan. Jenny gick bort 1961.

Skumpa

I början av 1920-talet, efter första världskriget, gick hela världen in i en djup lågkonjunktur, en depression. Fabriken i Mölntorp skonades inte. De arbetslösa fick nu gå ut i nödhjälpsarbete, vilket bestod i arbete på vägarna. Ett projekt var att förbättra vägen genom Harbacken nära Säby Gård. Ett annat var vid backen i Skumpa. Det gällde att reducera nivåskillnaderna i backarna, med hacka, spade, spett och skottkärra.

Säby gård

Säby Gård är en gammal släktgård. Den är ägd och brukad i sju generationer. Under ett 60-tal år, fram till 1950, fanns ett mejeri på gården med mesost som specialitet.

Säby kyrka

Säby kyrka torde vara byggd vid tiden omkring 1300. Tillbyggnaden mot norr och vapenhuset mot söder har sannolikt tillkommit på 1500-talet.

Säby sockenkommun bildades 1863 och förblev självständig till 1951 då Säby gick upp i Kolbäcks kommun.

Från 1971 tillhör vi Hallstahammars kommun.

Säby hembygdsförening

Säby hembygdsförening bildades den 10 juni 1924. Initiativtagare var prästen Axel Ericsson samt några potentater och kommunpolitiker från Säby socken.

En pådrivande kraft var också en driftig yngling på 20 år som senare blev världsberömd operasångare.

Set Svanholm

Född den 2 september 1904

- * Studentexamen i Västerås 1922
- * Organist, kantor och folkskollärare i Säby 1923 - 1929
- * Debuterade på operascenen 1930
- * Gift 1936 med Ninni Högstedt
- * Stora framgångar på världsscenerna 1937 - 1956
- * Operachef 1956 - 1963
- * Dog 4 oktober, 1964

Dalstugan

Här bodde soldat Johan Albert Dahl född 9 maj 1869 i Säby Antagen 1887. Han blev sjukvårdssoldat.

Fattighuset Sjöhaga

Boningshuset i Sjöhaga blev uppfört och fick dagens utseende i slutet av 1940-talet. Platsen är densamma där fattighuset uppfördes på 1820-talet. Jordkällaren och ett uthus, som ursprungligen kom från Åskebro, finns kvar än idag. Vägg av liggande timmer har dagens boende funnit vid restaurering av huset.

1821 fattades beslut om stugans inredning och 1824 beslutades om en insamlingslista för inköp av en klocka åt fattigstugehjonerna ”at äfven de måtte i sin stilla och ensamma lefnad, se hvad tiden lider”.

Från husförhörslängd och fattigkassans protokoll kan utläsas att i Sjöhaga bodde upp till tio fattighjon. Där fanns flest änkor och någon enstaka karl. Men i fattighusmiljön fanns också barn och ungdomar.

Strömsholm

Strömsholm har sedan stormaktstiden (1611-1718) haft stor betydelse för den svenska hästaveln, då närmast för varmlodiga hästar.

Idag är Strömsholm ett Mecka för hästfolk av alla kategorier.

Lästips: "Strömsholm förr och nu" skriven 1924 av folkskollärare AG Bäckström. Finns på biblioteket i Hallstahammar.

Utnäs gård och löt

Utnäs är en av de äldsta byarna i Säby socken och finns omnämnd i skrifterna redan 1288.

Utnäs Löt (löt = lutande grässlätt) blev övernattningsplats för Livregementets grenadjärkår mellan 1780 och 1893 efter att Kronan 1780 avhyste (exproprierade/köpte in) Utnäs by. Här fanns då en mindre samling gårdar.

Ett sjukhus för hundra man uppfördes i två våningar av timmer 1811. Det revs 1902 och timret återanvändes vid uppförande av andra byggnader närmare slottet, däribland ridskolans chefsbostad samt den nuvarande Slottsboden.

Ett bageri byggdes 1775 och revs 1889. Av timret uppfördes Mølntorps småskola.

Utnäs gård byggdes 1795 som bostad åt regementskommissarien, från 1815 som bostad åt fältkamreren

Mangårdsbyggnaden uppsatt 1795 av ”godt furutimmer 26 alnar lång, 16,5 alnar bred”.

Remontdepå

1885 fick Strömsholm en remontdepå för att förse armén med inridna och inkörda hästar. Den verksamheten började avvecklas 1956.

Strömsholms slott

Strömsholms kungsgård byggdes 1556 på order av Gustaf Vasa. Karl X Gustav gav Nicodemus Tessin (1615-1681) i uppdrag att bygga slottet som stod färdigt 1681. Under 200 år levde en rad änkedrottningar där. Den första var Gustav Vasas änka Katarina Stenbock, som bodde där i 60 år. Inreddes först 1767-1775.

Strömsholms kanal

Strömsholms kanal som är Sveriges näst äldsta kanal, sträcker sig från Smedjebacken i södra Dalarna ner till Borgåsund, Västmanland, i söder och utloppet i Mälaren. Kanalen följer Kolbäckens vattensystem och har en stigning på 100 meter under den 10 mil långa sträckan, från norr till söder. Enbart i Hallstahammar mäter nivåskillnaden 50 meter!

Marketentare

Uttrycket hänför sig till medeltidens slut (1000-1520) och var benämningen på en försäljare av dryck och livsmedel som följde härarna.

I Strömsholm hade marketentaren sin verksamhet på planet ovanför den gamla Hofslagare Smedjan. Smedjan byggdes 1648 av sten mot eldfaran. Mellan åren 1912-1970 fanns där en fabrik som tillverkade skruvhakar till hästskor, idag Sadelmakeri och Hästsportaffär.

Strömsholms marketenteri

Markan är, sedan slutet av 1950-talet, inrymd i ett äldre hus vid Stallbacken. Huset byggdes på 1850-talet och har på övre planet fungerat som förläggning för arméns "malajer" och ridskolans civilanställda. Kanske har de bidragit till husets benämning; Oredan. På nedre botten fanns läkarmottagning med sjuksal. För de långhåriga fanns där en frisersalong. Ridskolans tvättförråd var även beläget i Oredan.

Mahognyvillan

Huset där Bed & Breakfast är inrymt timrades i Stockholm och flyttades 1813 till dess nuvarande plats. Det beboddes en tid av fyra hingstdepåanställda med familjer.

Benämningen Mahognyvillan tillkom troligen i mitten av 1900-talet som ett komplement till två andra flerfamiljshus av sämre kvalité som kallades Epavillan och Tempovillan.

Benämningen Mahognygrogg myntades också, en blandning av konjak och sockerdricka.

Stuteri

1621 anlades ett stuteri för att tillgodose de kungliga härarna med hästar till de ständiga krigen.

Hingstdepån

1871 avvecklades stuteriet och verksamheten övergick till hingstdepå för ett 80-tal hingstar.

Trots att personalen på hingstdepån var civilanställd bar de mörkblå uniformer i arbetet och hade en hög status. Det var mer eller mindre ett tvång att hälsa med mössan i hand, när man mötte en av dessa, berättar en gammal remontdressör.

1956 flyttades en del hingstar till Flyinge och hingstdepån lades ner.

Arméns rid- och körskola

1868 förlades arméns rid- och körskola till Strömsholm.

Den gynnade orten i över 100 år.

Ridskolan Strömsholm

Anläggningen inrymmer i dag fem ridhus och ett flertal utomhusbanor.

Högskoleutbildning till ridlärare.

Hästsportens Folkhögskola för blivande ridinstruktörer

Gymnasium för blivande tävlingsryttare

Texten i detta häfte är till stor del hämtat från Kolbäck och Säby hembygdsföreningars jubileumsskrift VÅR HEMBYGD.

Sammanställt av Kurt Larsson

Kolbäck i juni 2007

Lokalhistorisk vecka

3 -10 juni 2007

Söndag 10 juni

**Bussrundtur med guidade visningar till
Borgby, Herrevad och Säby.**

Fika på Borgåsunds hamncafé.

OBS! Obligatorisk föranmälan senast 4 juni

Hallstahammars kommun är rik på fornlämningar i form av gravfält, hällristningar, fornborgar, älvkvarnar mm.

Enligt traditionen utnyttjade Birger Jarl järnåldersborgen Borgby Skans vid sitt fältslag.

Den mäktiga fornborgen ligger högt på en kulle strax utanför Kolbäck. År 1251 utkämpades det omtalade slaget vid Herrevadsbro.

En samling stormän gjorde uppror mot Birger Jarl.

Borgåsund är porten till Strömsholms kanal. Under lång tid var platsen Mälarens största hamn.

Ta en promenad längs bryggan, besök museet i järnmagasinet, köp en kopp kaffe och avnjut den i trädgården vid vattnet eller varför inte med benen dinglande över bryggkanten.

13.00 avgång vid Terminalkiosken Hallstahammar

13.15 stop vid busstationen i Kolbäck

Tillbaka i Hallstahammar ca kl 17.00

Max 50 pers, anmälan i förväg tel 241 10, anmäl om du vill bli upphämtad vid busstationen i Kolbäck

Sista anmälningsdag måndag 4 juni

50 kr för vuxna, 30 kr för barn under 15 år

Arrangörer: Kultur & Fritid, Kolbäcks hembygdsförening